

€ 2,75

JAARGANG 22 NUMMER 3 september 2011

- MONUMENTEN VAN MORGEN
- WERKEN BIJ HCW IN 1973
- DIRECTIEKETEN ALS ERFGOED
- WATERTOREN HILLEGOM

STIJL

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

Colofon

Stielz Jaargang 22 (2011) Nummer 3
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monuminten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2,75.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Onze Taal).

De auteurs en de redactie hebben hun best gedaan de rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Waar dit om praktische redenen of op korte termijn niet mogelijk bleek, kunnen de rechthebbenden zich wenden tot de redactie van STIELZ.

Distributie

Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag

Donna Smith

Lay-out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL. Tel. 071-5149863; e-mail: njbavelaar@casema.nl. Henk Budel is bedrijfskundige en kunsthistoricus. Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus. Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester/wnd. secretaris van STIEL. Gerard van Hees is voorzitter van STIEL. Gerard J. Telkamp is historicus.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
G. van Hees, voorzitter, J.J. Gijsman, wnd. secretaris/penningmeester, H.J. Korthof, tweede secretaris, mr.ir. L. Barendregt, ir. P. Buring, drs W.B. Burgers, mr. J.J. Turenhout

Ere-voorzitter: Ing. drs H.J. Budel

VAN DE VOORZITTER

ARCHITECTEN

De maakbaarheid van de samenleving komt terug in diverse vormen. Was het vroeger vooral een links speeltje (koopkracht, sociale bescherming, werk, sociale samenhang), nu loopt rechts er mee weg (criminaliteitsbestrijding, werk in plaats van uitkering, integratie). Maar er zijn ook beroepsgroepen die dit uitstralen. Zo herinner ik me een artikel over een nieuwbouwwijk in Veghel waar de architect uitgebreid vertelde dat de opzet van de wijk erop gericht was om de sociale cohesie te versterken. Maar in plaats van volleyballende moeders met hun kinderen op de grasveldjes tussen de flats, zoals werd voorgespiegeld, trof de journalist er injectienaalden.

In mijn tijd als lid van de gemeenteraad kwam ik ook in aanraking met dit fenomeen. In het kader van de planvorming rond de Aalmarkt was er sprake van een nieuwe steeg tussen de Haarlemmerstraat en de Aalmarkt. De dienstdoende architect hield een verhaal over het ontwerp van de ingang van de steeg aan de Haarlemmerstraat die het effect had dat de consumenten de nieuwe steeg ingezogen werden. Je zit dat aandachtig aan te horen, maar weet ook dat hier een sprookje wordt verteld in een poging de niet bijster populaire extra steeg te realiseren. Architectonische ontwerpen als oplossingen voor politieke problemen.

De reserve die ik heb tegen de maakbaarheid van de samenleving in zijn algemeenheid, en van sommige architecten in het bijzonder heeft me er niet van weerhouden om in mijn dagelijkse werk de sector op te zoeken. Toen de CAO voor de architectenbureaus toe was aan een nieuwe bestuurder aan de kant van de FNV, heb ik gewillig mijn vinger opgestoken. Het lijkt me een interessante sector waar veel gebeurt en waar een duidelijke link ligt met het werk voor STIEL. Een stukje hobby in mijn werk, of een stukje werk in mijn hobby. Het lijkt me heel leuk om te doen.

Van een geheel andere orde is de oproep van de plaatselijke PvdA om een uitkijkpunt over de stad te realiseren in de buurt van het station. Ik zou willen pleiten om de Meelfabriek hiervoor te gebruiken. Vanaf de S op het gebouw, zo heb ik ervaren, heb je een fantastisch uitzicht. De PvdA kan dus gerust zijn, het uitkijkpunt is er al, alleen het moet nog open. Gezien de snelheid waarmee de plannen rond de Meelfabriek zich ontwikkelen, kan het ook nog wel even duren. De Burcht of de parkeergarage boven de AH op de Hooigracht is voor nu nog een redelijk alternatief.

Gerard van Hees

INHOUD

- 3 Leidse monumenten van morgen
- 5 Column Henk Budel
- 6 Subsidie voor 500 rijksmonumenten
- 7 Station Pijnacker gesloopt
- 8 Watertorens vallen in de prijzen
- 9 Boek & Tijdschrift: Tijdschrift *Erfgoed* in nieuw jasje
- Aantrekkelijk fotoboek over Leids ambacht
- 11 Werken bij HCW in 1973
- 15 Rubriek Monument: Halve zolen lijntje
- 16 Directieketen als bijzondere categorie industrieel erfgoed
- 22 Uit Leiden & regio

Omslagfoto: Wellicht een monument in de toekomst: het kantoorpand Schuttersveld 9 in Leiden.

Foto: Niek Bavelaar. Op de achterkant van het omslag: werken bij HCW in 1973.

Laboratorium/kantoorgebouw Zernikedreef

Welke gebouwen van nu zullen de monumenten van morgen worden? Het antwoord op die vraag is de inzet van de prijsvraag die in het kader van 50 jaar Monumentenwet in Leiden is georganiseerd door STIEL en de Vereniging Oud Leiden. In de loop van deze zomer selecteerde STIEL vijf panden die wellicht waardevol erfgoed in de sfeer van industrie en techniek opleveren. Oud Leiden concentreerde zich op woonhuizen van hoge kwaliteit. Op de Open Monumentendagen (10 en 11 september) konden de bezoekers van de opengestelde monumenten hun keuze maken.

STIEL heeft de volgende vijf panden uitgekozen: de Van der Klauw-toren aan de Kaiserstraat, het 50 KV-station aan de Flemingstraat 101/Koningstraat 48a, het haltegebouw station Leiden Lammenschans aan het Kamerlingh Onnesplein, het kantoor-laboratoriumpand aan de Archimedesweg 30/Zernikedreef 10, en het kantoorgebouw Schuttersveld 9.

Station

Het meest bekende pand is ongetwijfeld het NS-station Leiden Lammenschans, gelegen in het zuiden van Leiden, aan de spoorlijn van Leiden in de richting Utrecht. Het hoog-

gelegen station werd geopend op 18 mei 1961. Het ontwerp is van de befaamde spoorwegarchitect Koen van der Gaast (1923-1993). In 1953 kreeg Van der Gaast de leiding van het architectenbureau van de Spoorwegen. Zijn eerste grote project was het station van Eindhoven, dat in 1956 gereed kwam.

Het haltegebouw station Leiden Lammenschans, zoals het nu is. Onder: Beeld van vroeger: kaartjes kopen in het station Leiden Lammenschans.

In het verleden had het station een aparte kaartverkoop met een stationsloket en een eenvoudige wachtkamer. Na jaren van leegstand heeft NS de ruimte verhuurd aan een koffie- en broodjeszaak. Beneden het station is een fietsenstalling, een bushalte en een bloemenstal.

Het haltegebouw is met zorg vorm gegeven. Het heeft een open karakter. De kiosk is in originele staat. Nu in deze dagen veel stationsarchitectuur verloren gaat in verband met uitbreiding en vernieuwing, lijkt het zaak dit kleine station te behouden.

50 KV-station

Het 50 KV-station aan de Flemingstraat.

Dit transformatorgebouw, gelegen aan de Flemingstraat 101, is ontworpen door architect G. Hamerpagt (1899-1965). De bouw ging van start in 1941 maar werd pas in 1955 voltooid. Het is met betonnen ramen en witte horizontale banden in het metselwerk een gaaf voorbeeld van een schakelstation uit de Wederopbouwperiode. Ook het interieur is interessant.

Van der Klaauw-toren

Dit imposante gebouw aan de Kaiserstraat is door STIEL voorgedragen voor de status van rijksmonument. De toren is gebouwd in de jaren 1955-1956 in een sobere en monumentale architectuur. Het laboratoriumgebouw is een ontwerp van rijksbouwmeester Friedhoff (1892-1970) en architectenbureau Van Oerle en Schrama. De plattegrond, vrij indeelbaar, is bijzonder voor een laboratoriumfunctie.

Kantoorpand Schuttersveld 9

Dit kantoorpand is ontworpen door architectenbureau De Bruyn BNA Wassenaar en gebouwd rond 1974. Het pand heeft een betonstructuur. De gevels zijn opgebouwd uit betonelementen, waarin kozijnen zijn opgenomen. De entreepartij en de zijgevels zijn uitgevoerd in donkerrode baksteen. De architectuur van het gebouw is kenmerkend voor de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw.

Pand Zernikedreef 10

Dit gebouw is in 1994 ontworpen door het architectenbureau Cepezed als behuizing voor een onderzoeksinstituut voor geneesmiddelen. Het gebouw is aan twee kanten afgeschermd door (voor 51 procent open) metalen schermen. Die geven een besloten karakter aan de buitenruimten, beschutten tegen wind, verzorgen beveiliging, geven de gevels een beter 'thermisch gedrag' en dienen als zonwering.

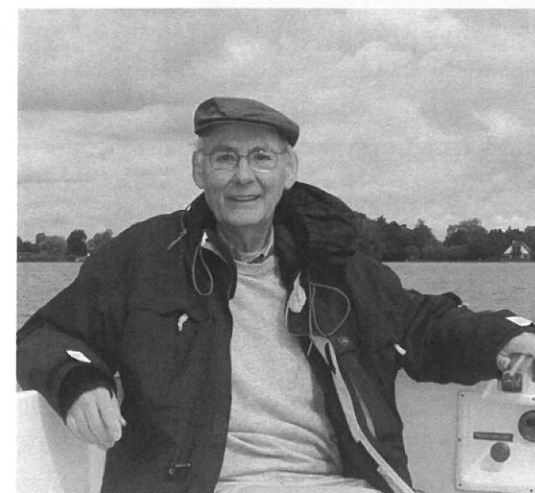
COLUMN – HENK BUDDEL

NICO

De boodschappen van mijn lijstje voor de supermarkt liggen vaak in de onderste schappen van de Aldi. Zo kon het gebeuren dat ik ineens boven mijn hoofd een bekende stem hoorde, een stem die hoort bij Stiel. Toen ik met mijn pakje margarine overeind kwam, stond ik oog in oog met Nico, jarenlang in het colofon van Stielz vermeld als K. Ravensbergen: distributie. We schudden handen en informeerden naar elkaars wel en wee van de afgelopen tijd.

Met mijn boodschappen later thuis moest ik er aan denken dat toen Nico actief werd, Stiel nog een vrij hoog yuppengehalte had, veel studenten of pas afgestudeerden die uit een historische of sociale interesse focusten op industrieel erfgoed. Nico was daar niet zo van onder de indruk en bood een monter tegenwicht. Nico was ook betrokken, maar vooral uit persoonlijke ervaring. Hij had nog oog in oog gestaan het met het industrieel erfgoed voordat het erfgoed werd. In zijn jeugd bediende hij Bucksin-getouwen bij Krantz, een van de belangrijkste Leidse wollenstoffenfabrieken. Bucksins waren betrouwbare machines en een ervaren wever kon, met gespreide aandacht voor draadbreken en spoelwissels, er wel drie of vier tegelijk bedienen.

In de jaren vijftig maakte Nico de wanhopige vlucht voorwaarts mee van zijn werkgever die het verlopemd economisch getij voor de textielfabricage probeerde te keren. Krantz verving van de ene dag op de andere de Bucksins door Sulzer-weefautomaten, nu vergeten *hightech* uit Zwitserland. Ongelofelijk snelle *air-jet*-machines die inslagspoelen overbodig maakten. De wever ging *operator* heten en kon volgens het prospectus wel 30 machines in zijn eentje bedienen.

Nico werd getuige van een drama, de Sulzers konden hun dure geld in de wollenstoffenfabriek van Krantz niet opbrengen. Anders dan in de katoenindustrie, waar het vaak om massaproductie met weinig variatie ging, konden de voordelen van het vervallen van de spoelwissel en de hoge toerentallen in de fabriek aan de Langegracht niet opwegen tegen de lange en veelvuldig terugkerende insteltijden. Wollen stoffen zijn namelijk modegevoelig en vragen meer variatie in kleur en dessin dan katoen; en zo stonden de Sulzers heel vaak stil bij Krantz. Ze versnelden de ondergang van het anderhalve eeuw oude Leidse bedrijf.

De jonge Ravensbergen trok, misschien wel eerder dan de fabrikant zelf, zijn lessen uit dit debâcle. Nog voor hij zijn diploma van volleerd wever in de bedrijfsopleiding behaalde, koos hij voor een ander vak. Hij was niet de enige, honderden verlieten in die tijd de Leidse textielindustrie. Bij de meesten speelden herinneringen aan de vooroorlogse werkloosheid en slechte werkomstandigheden een rol. Sociale littekens die, behalve aan een uittocht uit de Leidse textielindustrie, later ook bijdroegen aan een kaalslag zonder weerga onder de historische textielfabrieken in de Leidse binnenstad. Toen Stiel de slopers probeerde te stoppen, vond dat bij veel ouderen uit de textiel weinig weerklank. Nico had geen littekens op zijn ziel, Krantz was ondanks alles een goede werkgever gebleven en zijn keuze voor een ander vak berustte op een nuchtere afweging. Stiel telde zodoende jarenlang ten minste een oud-wever als actieve medestander, bedacht ik, toen ik thuis bukkend de margarine onder in de koelkast stopte.

SUBSIDIE VOOR 500 RIJKSMONUMENTEN

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft dit jaar bijna 58 miljoen euro subsidie toegekend voor de instandhouding van gebouwde, groene en voor het eerst ook archeologische monumenten. Daarmee konden 477 aanvragen worden gehonoreerd. De eigenaren van zo'n 500 rijksmonumenten kunnen beginnen met de uitvoering van een zesjarig instandhoudingsplan.

De subsidie wordt toegekend op basis van het Besluit Rijks-subsidiëring Instandhouding Monumenten 2011, kortweg Brim 2011. De subsidie is bedoeld voor planmatig onderhoud, en incidenteel restauratie, van rijksmonumenten die geen woonhuis zijn, zoals boerderijen, molens, kerken, parken en archeologische monumenten. Het rijk draagt voor maximaal 65% bij aan de subsidiabele kosten voor uitvoering van een zesjarig instandhoudingsplan. Het resterende bedrag betalen de eigenaren zelf. Aanvragen in 2011 hebben betrekking op de instandhoudingsplannen voor de periode 2011-2017.

Veel kerken

Meer dan de helft van het toegekende subsidiebedrag, 31 miljoen euro, gaat naar de instandhouding van 230 kerkgebouwen. Zo kan de eeuwenoude St. Servaaskerk aan het Vrijthof in Maastricht met de subsidie een groot onderhoudsplan uitvoeren. De Broerenkerk in Zwolle – toekomstige plek van een boekhandel en uitgever – kan van de subsidie onderhoudswerk uitvoeren. Ook de neoclassicistische Havenkerk in Schiedam wordt gereedgemaakt voor een nieuwe functie. De restauratie van het casco wordt voltooid en urgent werk in het interieur uitgevoerd.

De provincie Noord-Holland heeft het grootste aantal gehonoreerde aanvragen. Tot de 67 aanvragen behoren de Grote of St. Bavokerk, het fabriekscomplex Verkade en het voormalig Pest- en Dolhuys in Haarlem. In Gelderland, waar in totaal 59 subsidies zijn toegekend, zijn onderdelen van het openluchttheater *De Eder kuil* gehonoreerd. In Noord-Brabant – 56 gehonoreerde aanvragen – kreeg de St. Antonius Abt-kerk in Riel het hoogste subsidiebedrag. Vergeleken met het vorige jaar vallen de 57 subsidietoekenningen in dit jaar voor Limburg op. In deze provincie ging het hoogste bedrag naar de Basiliek H. Bartholomeus in Meerssen.

Subsidie voor de Verkade-fabriek.

Nieuw

Veel aanvragers maakten gebruik van de nieuwe mogelijkheid om voor zelfstandige onderdelen een aparte aanvraag in te dienen. Zo gaat de buitenplaats Huys ten Donck in Ridderkerk de historische park- en tuinaanleg herstellen. Ook een bijzonder kinderspeelhuisje in het park kan worden opgeknapt. Nieuw was ook dat subsidies konden worden aangevraagd voor archeologische monumenten. Zo kan het Drents Landschap met de hem toegekende subsidie aan de slag met het onderhoud aan 22 hunebedden en grafheuvels. De stichting Flevolandschap kan onderhoud uitvoeren aan drie terpen van het vroegere eiland Schokland, dat op de Werelderfgoedlijst van Unesco staat. Het onderhoudswerk richt zich vooral op het voorkomen van schade door begroeiing van het terrein.

In totaal heeft de Rijksdienst 2329 aanvragen voor Brim-subsidie ontvangen. Op de eerste dag kwamen maar liefst 2200 aanvragen binnen. Daarmee was de subsidiepot direct 'overvraagd'. Een onafhankelijke loting, uitgevoerd door de landsadvocaat, bepaalde uiteindelijk de volgorde van behandeling voor de complete aanvragen van de eerste dag. De Rijksdienst moest 1700 aanvragen afwijzen omdat het budget niet toereikend was.

In 2011 zijn zeven aanvragen ingediend voor archeologische monumenten. Er is nog bijna 400.000 euro beschikbaar voor deze categorie. Aanvragen konden tot en met 31 augustus worden ingediend bij de Rijksdienst. Nieuwe aanvragen voor gebouwd en groen erfgoed kunnen eigenaren vanaf 15 januari komend jaar indienen. Hiervoor is 51 miljoen euro beschikbaar.

(Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

STATION PIJNACKER GESLOOPT

Het stationsgebouw van Pijnacker, daterend van 1908, is in de afgelopen maand gesloopt. Jaren is er gestreden voor het behoud van het oude station, maar een goede afloop bleef uit.

In maart 2009 berichtte *Stielz* dat het station, ooit deel uitmakend van de Hofpleinspoorlijn, voorlopig was gered. Begin 2007 bepaalde de gemeenteraad van Pijnacker-Nootdorp dat de gemeente de grond moest verwerven om sloop van het oude stationsgebouw te voorkomen. Eerder had NS een sloopvergunning aangevraagd en toen moest de gemeente

Het inmiddels gesloopte oude stationsgebouw van Pijnacker-Nootdorp.

wel handelen. En zo gebeurde het dat aan het eind van 2008 dat de gemeente na onderhandeling met NS voor 1,28 miljoen euro het eigendom verwierf van de grond met het station.

De gemeente ging vervolgens met een projectontwikkelaar in de slag. Die kreeg opdracht drie alternatieven uit te werken. Tot de drie behoorde ook een variant met sloop van het gebouw.

Verkeerde kant

Nadien ging het met het ontwikkelen van plannen voor terrein en stationsgebouw de verkeerde kant op. In oktober 2009 besloot de (oude) gemeenteraad tot sloop van het gebouw. Op de plek van het station zou een appartementengebouw van vier tot zes hoog verrijzen.

De nieuwe gemeenteraad wilde het gebouw eigenlijk wel behouden. De voorgenomen sloop werd voorlopig opgeschort. Het oude college van B. en W. had echter al een contract gesloten met projectontwikkelaar Marinol voor woningbouw op de plek van het station; de afkoop daarvan zou zo'n zeven ton kosten en dat was voor de gemeenteraad echt teveel.

En zo kwam er een eind aan het omstreden bestaan van het oude station in Pijnacker, waarover het Comité tot behoud van het stationsgebouw veelvuldig berichtte op *Twitter*. Maar helpen deed ook dat niet.

Wibo Burgers

ADVERTENTIE

GERARD J. TELKAMP

historicus, redacteur, copywriter

opdrachtonderzoek & eindredactie

PUBLICATIEBUREAU KAMPONG

geschiedenis van
bedrijven, gebouwen en families

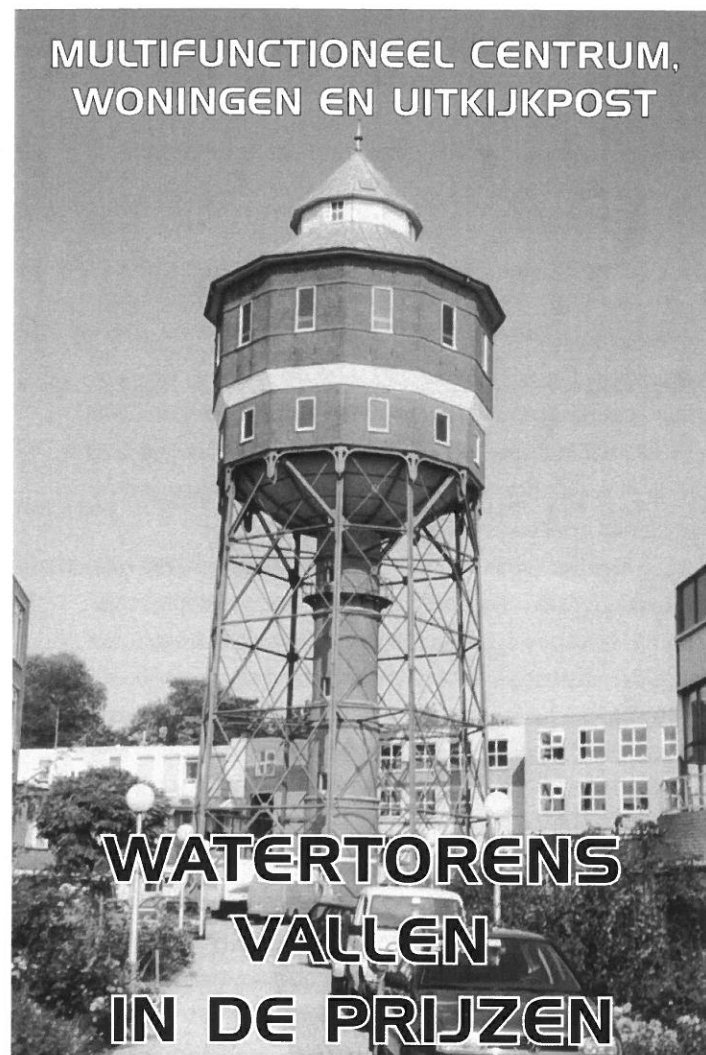

Tesselschadestraat 38-A,
2332 BL Leiden
071-5315747
gerardjtelkamp@hetnet.nl

suzanne 20 fischer
bouwhistorisch onderzoek e eeuwse monumenten

gsm 06.54 78 77 56 mail@suzannefischer.nl
hofbruckerlaan 10 2341 LN oegstgeest tel. 071.7850073
www.suzannefischer.nl

Archiefplaat van de watertoren aan de Noorderbinnensingel in Groningen.

Bij de jaarlijkse toekenning van rijkssubsidies voor monumenten met een grootschalige restauratie en herbestemming (in totaal 27 miljoen) zijn vier watertorens in de prijzen gevallen. Het hoogste bedrag gaat naar de watertoren Noord in Groningen (€ 1.067.439). Verder is er geld voor de volgende torens: de watertoren van St. Jansklooster (ruim € 615.000), de watertoren van Domburg (bijna € 360.000) en de toren van Bergen op Zoom (ruim € 401.000). Wat er gebeurt met dit geld, is hieronder te lezen.

Het meeste geld is toegevalen aan de watertoren Noord in Groningen, die in 1908 werd gebouwd. Het is de eerste toren in ons land met een stalen onderbouw. De toren is tot 1977 in gebruik geweest als waterleverancier voor het

Academisch Ziekenhuis. De toren zal worden verbouwd tot een multifunctioneel cultureel en zakelijk centrum naar een ontwerp van architect Luc Veeger van Arcadis. Op de begane grond van de leegstaande toren komt een entree met voorzieningen. In de stalen waterkuip bovenin de toren komt een zaal in de vorm van een amfitheater. Boven het watervat is een ontvangstruimte gepland. Het dak van de 45 meter hoge toren wordt een stalen constructie met veel glas. Er komt een lift aan de buitenkant van de toren.

Al zo'n twintig jaar wordt gezocht naar een nieuwe bestemming voor de markante toren. Wethouder Frank de Vries: "Het is een lange weg geweest, maar ik ben verheugd dat we de toren nu een nieuwe toekomst kunnen geven." De verbouwing gaat 3,5 miljoen euro kosten.

De gemeente Groningen heeft de watertoren voor de symbolische prijs van 1 euro aan het Groninger Monumentenfonds verkocht. De financiering is nu rond, mede dankzij subsidies van het rijk, de provincie en de gemeente. Verwacht wordt dan nog voor de zomer de werkzaamheden van start kunnen gaan. In dat geval is de verbouwing eind volgend jaar gereed. Daarna zorgt de stichting Bijzondere Locaties Groningen voor de exploitatie van de toren in zijn nieuwe gedaante.

Uitkijktoren

De watertoren van St. Jansklooster, dorp in het natuurgebied De Wieden in Noordwest-Overijssel, gaat eveneens een nieuwe toekomst tegemoet, als informatiecentrum en uitkijkpost.

De toren, een rijksmonument, is in 1931 gebouwd voor de Waterleiding Maatschappij Overijssel. Tegenwoordig is de toren het eigendom van de drinkwatermaatschappij Vitens. Deze maatschappij heeft de toren, die al jaren buiten gebruik is, beschikbaar gesteld toen een uitgekiend plan op tafel werd gelegd. De toren ligt namelijk in een beschermd natuurgebied en Natuurmonumenten kwam met het plan om, aansluitend bij deze situatie, de toren te verbouwen tot informatiecentrum en uitkijkpost. De toren krijgt een nieuwe trap, die slingert door de verschillende ruimten van de toren. Tijdens de tocht naar boven krijgen de bezoekers tekst en uitleg over de vroegere waterberging en de omringende natuur.

Woning

De watertoren bij het Kennedy-viaduct in Bergen op Zoom wordt ook herbested. Er komen een woning in. De toren, die in 1899 werd gebouwd naar een ontwerp van architect D. de Leeuw, is tot 1984 in gebruik geweest. Daarna duurde het nog zo'n twintig jaar voordat een eigenaar werd gevonden. De toren behoort toe aan Marius Dielemans, die er ook gaat wonen.

De totale kosten van de restauratie bedragen 6,6 ton.

Daarvan zorgt staatssecretaris Halbe Zijlstra (Cultuur) voor ruim vier ton. Ook de rest van de financiering zou rond zijn. De toren is nogal vervallen. Het dak krijgt zijn oorspronkelijke zinken bedekking terug. Ook het interieur wordt gerestaureerd. Nog dit jaar gaan de werkzaamheden van start.

Domburg

Na jaren van vergeefs plannen maken lijkt nu de nieuwe bestemming van de watertoren van Domburg gerealiseerd te kunnen worden. Het is de bedoeling om twee woningen in de toren onder te brengen. Daarbij wordt recreatieve bewoning niet uitgesloten. De toren is het ei-

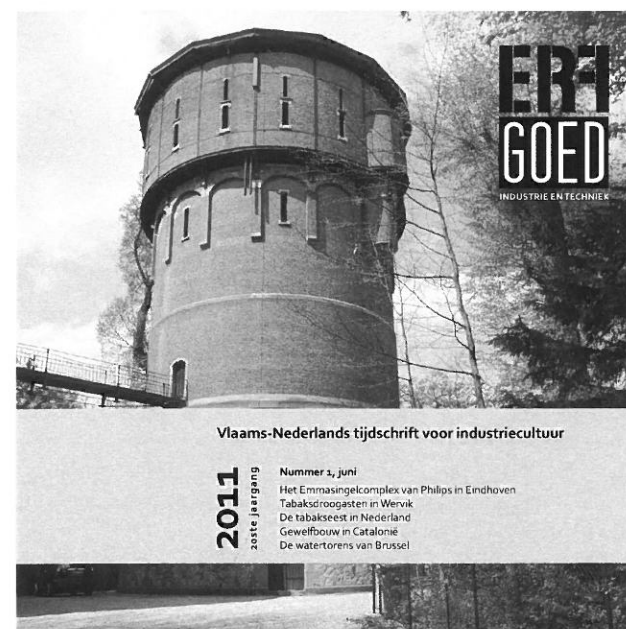
gendom van enkele inwoners van Amsterdam en Bilthoven. Ook deze toren is een rijksmonument. Ontwerper is de befaamde watertorenbouwer Hendrik Sangster, wiens ontwerp in 1933 werd uitgevoerd. In de Tweede Wereldoorlog werd de toren flink beschadigd. De toren staat al lang leeg. Plannen om er een uitkijktoren, een horecagelegenheid of een museum van te maken, strandden alle op verzet van de omwonenden, die vreesden voor verstoring van hun rust.

De gemeente is nu van plan medewerking te geven aan het plan van de twee eigenaren, waardoor de toren voor de toekomst bewaard zou kunnen blijven.

(W.B.)

BOEK & TIJDSCHRIFT TIJDSCHRIFT ERFGOED IN NIEUW JASJE

Het Vlaams-Nederlandse tijdschrift Erfgoed van Industrie en Techniek heeft zich in een nieuw jasje gestoken. Dat lijkt een geschikt moment om terug en vooruit te kijken op de Vlaams-Nederlandse samenwerking bij behoud van industrieel en technisch erfgoed.

Die samenwerking heeft een lange geschiedenis. In 1981 werden in Houthalen de eerste Vlaams-Nederlandse ontmoetingsdagen voor industriële archeologie georganiseerd. Het was het startpunt voor talrijke contacten tussen organisaties en vrijwilligers. Aan het eind van de afgelopen eeuw werden de eerste gesprekken gehouden over een samengaan van Nederlandse en Vlaamse tijdschriften over

archeologie. Die leidden begin 2000 tot het verschijnen van het gezamenlijke *Vlaams-Nederlandse tijdschrift Erfgoed van Industrie en Techniek*. Daarmee was dit het eerste grensoverschrijdende erfgoedtijdschrift dat het hele Nederlandse taalgebied bestreek en nog bestrijkt.

Het tijdschrift, dat vier keer per jaar verschijnt, wordt uitgegeven door een stichting naar Nederlands recht, de stichting Erfgoed, waarvan het bestuur paritair is samengesteld uit Nederlanders en Vlamingen. Ook de redactie van het tijdschrift is evenwichtig uit Vlamingen en Nederlanders samengesteld. Het tijdschrift publiceerde in de loop van zijn bestaan een aantal belangrijke themanummers (onder meer over de herbesteding van industriële gebouwen, industriële en technische musea, industrieel erfgoed in Noord-Frankrijk, het erfgoed van de vlasvezelbereiding en recent over nucleair erfgoed. Zo groeide het uit tot het toonaangevende tijdschrift over industrieel erfgoed in het Nederlands taalgebied. Opmerkelijk is ook dat de uitgaaf van het tijdschrift mogelijk is gebleken zonder subsidie.

Na tien jaar samenwerking werd het tijd om te vernieuwen. Vormgeving en formaat (nu 22 x 22 cm) werden grondig aangepakt en wat we nu zien is een aantrekkelijk blad in full color. Redactioneel wordt gestreefd naar een evenwicht van artikelen die betrekking hebben op Nederland, Vlaanderen en andere landen. Voortaan zal één themanummer per jaar verschijnen. In 2011 gaat het over het erfgoed van mouten, brouwen en distilleren. In 2012 komt er een themanummer over Catalonië.

Het eerste nummer in de nieuwe vormgeving bevat o.m. artikelen over het Emmasingelcomplex van Philips in Eindhoven, de tabakseest in Nederland (eest=droogplaats voor tabak), gewelfbouw in Catalonië en de watertorens van Brussel.

Abonnementen 21 euro per jaar (14 euro voor studerende), voor Nederland: c/o C.H. van Eldik, Brilduikersdreef 12, 2623 NT Delft, cor@eldik.nl.

BOEK & TIJDSCHRIFT AANTREKKELIJK FOTOBOEK OVER LEIDS AMBACHT

Eindelijk weer eens een goed boek over het ambacht in Leiden. In vorige eeuwen hebben veel inwoners van Leiden hun brood verdiend in deze sector. In de oude ambachten en het traditionele handwerk, dat we kennen uit de tijd van het gildensysteem. En ook in de nijverheid. Een voorbeeld daarvan is de Leidse lakenindustrie, die voor een belangrijk deel als ambachtelijke huisnijverheid werd uitgeoefend. In de periode van de industrialisatie en ook na die tijd bleven er kleine bedrijven met handwerk. En ook tegenwoordig zijn er in Leiden en directe omgeving nog vele tientallen ambachtslieden werkzaam. Zij maken kwaliteitsproducten op kleine schaal, die vaak op maat worden gemaakt, al naar behoefte van de klant.

Ruim dertig van hen vinden we terug in het fotoboek *Leids vakwerk – Ambacht in bedrijf*, een gezamenlijk product van STAL (Stichting Levend Ambacht Leiden, dochter van STIEL), LAFV (Leidse Amateur Fotografen Vereniging) en de drukkerijen Mostert en Nautilus en uitgeverij Ginkgo. Het is een aantrekkelijk fotoboek geworden over de tegenwoordige ambachtslieden in Leiden, dat op 16 juni jl. met feestelijk vertoon werd gepresenteerd.

Leids vakwerk – Ambacht in bedrijf, 31 ambachtslieden in hun werk gefotografeerd, Leiden, Stichting Levend Ambacht Leiden, 2011. 72 blz., ill. ISBN 978-90-71256-00-4. Prijs: 15 euro.

TENTOONSTELLING LEIDERDORPS MUSEUM

27 augustus werd de tentoonstelling "Van Klei tot Kunst" geopend. Een mooi opgezette tentoonstelling in vitrines van prachtig aardewerk, mooi gedecoreerd Jugendstil, werk van Potterij Blanken en zoveel anderen. Een bezoek waard. Van Diepeningenlaan 110, wo-za-zo van 14.00 tot 17.00 uur.

www.leiderdorpsmuseum.nl

ADVERTENTIE

Dirk van Eck-Stichting Sociale en economische geschiedenis Leiden en omstreken

De Dirk van Eck-Stichting brengt de sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken onder de aandacht van een breed publiek. We organiseren filmavonden en lezingen, we zetten ons in voor het behoud archieven en we geven boeken en dvd's uit. Donateurs van de stichting ontvangen het Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken gratis.

Voor meer informatie over ons en onze komende activiteiten kunt u contact opnemen met:

Dirk van Eck-Stichting
Postbus 849
2300 AV Leiden
email: info@dirkvaneck.nl

www.dirkvaneck.nl

WERKEN BIJ HCW IN 1973

Onlangs is een serie van bijna zestig historische foto's over het werk bij de uit Leiden verdwenen metaalindustrie HCW (Hollandse Constructie Werkplaatsen) aan de Zoeterwoudseweg boven water gekomen. De fotograaf is Jan Lens uit Roden. Een selectie van deze historische foto's in deze aflevering van *Stielz*.

Als laatste onderdeel van het bedrijf ging in maart 1991 de mast met de letters HCG (Hollandse Constructie Groep) tegen de vlakte, nadat in de periode daarvoor de fabriekshallen aan de Zoeterwoudseweg al waren gesloopt. Daarmee verdween een van de laatste bolwerken van de 'grote' metaalindustrie uit Leiden. De geschiedenis van de HCG begon in 1914 met de oprichting van de HCW (Hollandse Constructie Werkplaatsen), die na veel naamsveranderingen en overnames onderdeel werd van HBG, de Hollandse Beton Groep.

Lens heeft in 1973 bij het bedrijf aan de Zoeterwoudseweg in Leiden een serie negatieven gemaakt als opdracht

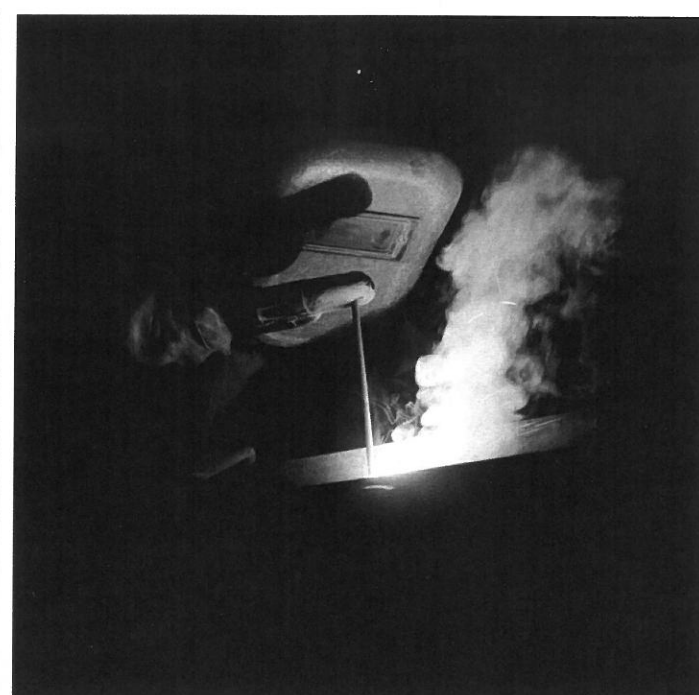
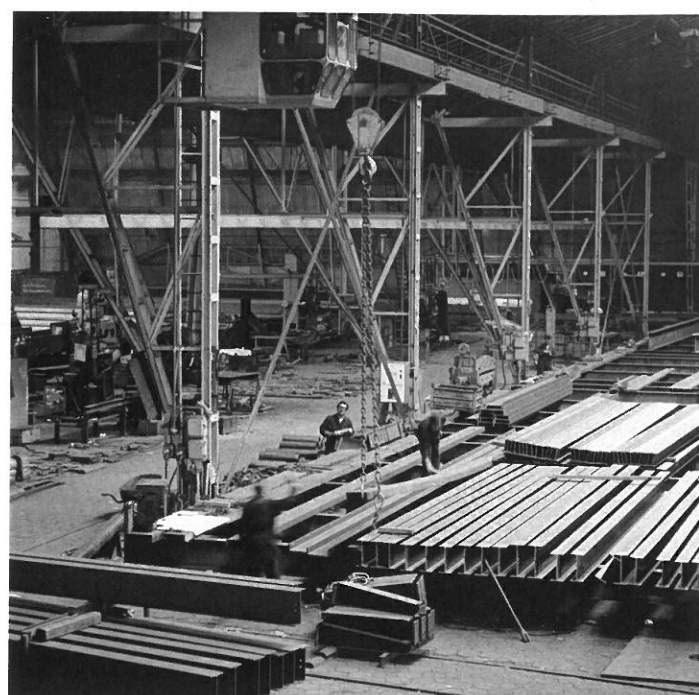
in het kader van zijn opleiding aan de toenmalige MTS voor fotografie en fototechniek in Den Haag. De opdracht, waarin de mens en zijn werk centraal stonden, werd uitgevoerd in het tweede leerjaar. Lens drukte enkele opnamen af, daarna is hij de serie min of meer vergeten.

Enkele jaren geleden kwam de fotograaf tijdens op ruimwerkzaamheden de negatieven weer tegen. Hij realiseerde zich dat de foto's kenmerkend zijn voor de tijd waarin ze gemaakt zijn, en dat het gaat om opnamen van een metaalindustrie die uit Leiden verdwenen is. Zonder zich af te vragen wat hij met de resultaten zou doen, liet Lens de hele serie op groot formaat digitaliseren en bewerken. Hij heeft alle 59 negatieven gescand.

Lens heeft de serie onlangs aangeboden aan de Stichting Industriel Erfgoed Leiden onder een aantal voorwaarden (naamsvermelding, géén commercieel gebruik). Besloten is een selectie uit de serie te publiceren in het tijdschrift *Stielz*. Op het omslag en op de *centerfold*, de twee middenpagina's van het blad. STIEL zal op termijn de foto's onderbrengen bij het Regionaal Archief Leiden.

Zie over HCG, het laatste grote Leidse metaalbedrijf, *Stielz* jaargang 1998, nummer 2, voor een interview met Nico Fokker, destijds voorzitter van de ondernemingsraad van HCG.

uitvaartverzorging
Janson & Bolland
Uitvaartcentrum Levendaal
Levendaal 103 • 2311 JG Leiden t 071 5 12 21 12 f 071 5 13 31 13 e info@uitvaartcentrumlevendaal.nl i www.uitvaartcentrumlevendaal.nl

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

Postbus 917, 2300 AX Leiden, www.oudleiden.nl

Stichting Diogenes Leiden

De Stichting Diogenes is een kleine, restaurerende vereniging in Leiden. Het bezit bestaat uit 19 panden, een hofje en de Latijnse School. Het bestuur van Diogenes zoekt twee meedenkende bestuursleden. Het bestuur bestaat momenteel uit drie bestuursleden. Er wordt gemiddeld acht keer per jaar vergaderd. Een kleine jaarlijkse vergoeding wordt geboden.

Voor informatie en reactie: Peter Verkroost- voorzitter tel. 071-5176715. Email pverkroost@casema.nl

Zie ook de website: www.diogenes-leiden.nl

U kunt ook een schriftelijk reageren en een bericht sturen naar onze postbus 11269, Leiden.

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf.

Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen.

Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254

info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

RUBRIEK MONUMENT

HALVE ZOLEN LIJNTJE

RUBRIEK MONUMENT

In de rubriek MONUMENT aandacht voor industrieel erfgoed buiten de regio Leiden. Deze keer gaat het over het halve zolen lijntje in Brabant.

Het werd vaak het halve zolen lijntje genoemd. Daarmee bedoelde men de spoorlijn van Lage Zwaluwe via Waalwijk naar 's-Hertogenbosch, waarvan de bijnaam verband hield met de vroegere schoenenindustrie in dit deel van Brabant. Mogelijk heeft deze naam ook te maken met het feit dat deze lijn enkelsporig was aangelegd.

De fietsbrug, opvolger van de oude spoorbrug.

Over deze spoorlijn, tot stand gekomen in de periode 1886-1890, werden vooral leer en aanverwante artikelen, vooral halffabrikaten, van en naar de Langstraat vervoerd. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er een eind aan

het spoorlijntje: in 1950 hield het reizigersvervoer op, in 1972 kwam ook het goederenvervoer tot stilstand. Wat we nu nog terugvinden van deze spoorlijn zijn bruggedeelten, die een fraaie fiets- en wandelroute mogelijk maken. Oude techniek in de natuur, een bekoorlijk samenspel.

Tegenwoordig is alleen nog een deel van deze lijn, vanuit Lage Zwaluwe naar Oosterhout, in gebruik voor goederenvervoer. Op het talud tussen Raamsdonkveer en Den Bosch ligt een fietspad, het halve zolen pad.

Tussen Vlijmen en Den Bosch gaat het oude tracé door het natuurgebied De Moerputten. De 600 meter lange lijn is in oktober 2006, na een uitgebreide restauratie, als wandelpad geopend. Het laatste stuk spoorlijn werd pas in 1997 opgebroken. In 2008 is door de gemeente Waalwijk een stuk spoor van 250 meter aangelegd ter hoogte van de Cartografenweg in Waalwijk, dit ter nagedachtenis van het vermaarde lijntje.

Herdenkingssteen bij de brug. De Waalwijkse spoorbrug werd in 1885 opgeleverd. De brug is in de jaren negentig gerestaureerd en in gebruik gesteld als fietsbrug in 1992.

De fietsbrug over de Baardwijkse Overlaat, een industrieel en cultureel juweel om trots op te zijn, zo wordt gemeld op het paneel in Waalwijk.

Tot en met 1997 lag ter hoogte van het Koning Willem I College in Den Bosch ook nog een stuk van van de Halve Zolen Lijn. In 1996 heeft NS dit spoor nog wel gebruikt, tijdens de eerste etappe van de Tour de France, die toen in de Brabantse hoofdstad begon. Als verkapte reclame werd daar een treinstel van het toen gloednieuwe dubbeldeks interregiomateriaal gestald, opdat de televisiekijkers het maar zouden zien.

Tegenwoordig is de lijn vanaf Waalwijk in westelijke richting een fietspad.

De gemeente heeft hier zorg gedragen voor een voortreffelijke documentatie op panelen, zodat de geïnteresseerde fietser en natuurliefhebber ook wat meer over de overblijfselen van de oude tijd aan de weet komt.

(Bron: Wikipedia)

De Keel van Oud, replica Rijksstraatweg, Sassenheim.
Foto P.A.C. Rook, Vlaardingen, bezit Sikkens Foundation.

DIRECTIEKETEN ALS BIJZONDERE CATEGORIE INDUSTRIEEL ERFGOED

Directieketen, bouwketen, werkketen, ze leiden per definitie een tijdelijk bestaan. Hun voortbestaan en herbestemming zijn dus tegenstrijdig. We danken er wel een speciale categorie industrieel erfgoed aan.

Bouwprojecten vergen speciale voorzieningen die voorafgaan aan de bouw en tijdens de bouw van logistiek belang zijn. Een daarvan is de bouwkeet, waarin een deel van de werktuigen wordt opgeslagen, werklieden en opzichters hun pauzes kunnen houden, de tekeningen en andere documentatie bewaard worden en overlegd kan worden tussen architect, aannemer en staf, kortom, het kloppend hart van het bouwproject. Bij grotere projecten heet het bouwsel dan al gauw directiekeet en wordt de kantinefunctie afgesplitst. De bouwkeet verdwijnt per definitie bij de voltooiing van het gebouw of het gebouwencomplex. Dat geldt ook voor de iets deftiger directiekeet. Maar er zijn uitzonderingen. We kunnen in dat geval van industrieel erfgoed spreken.

Hageveld

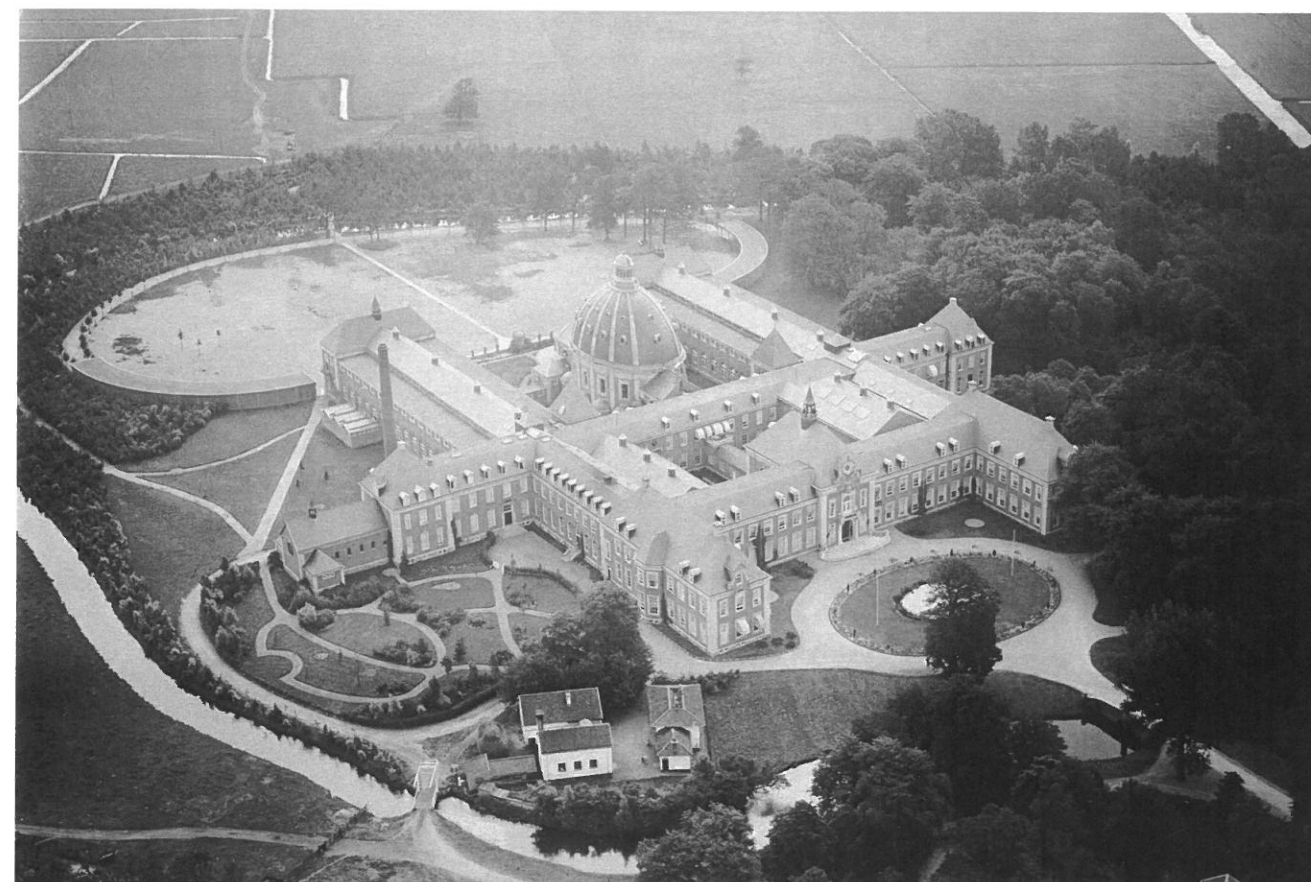
Begin juli dit jaar verscheen een kolossaal boekwerk: *Landgoed Hageveld – Heemstede – 5000 jaar bewoningsgeschiedenis*. De uitgave van de voor dit project speciaal in het leven geroepen Stichting Historisch Onderzoek Hageveld betreft een anderhalf kilo wegende publicatie, met als auteur Frits Hazenberg. Het boek met zo'n vijfhonderd afbeeldingen in kleur en zwart-wit ligt bepaald niet lekker in de hand, maar over de leesbaarheid niets dan goeds. De geboren en getogen Wassenaar Hazenberg (onder meer mede-auteur van een boek over Wassenaar in de Tweede Wereldoorlog) haalt werkelijk alles uit de kast om het landgoed en zijn gebouwencomplexen tot leven te brengen.

Op een oude strandwal ontstond aan het Spaarne in middeleeuws Heemstede de Hofstede Willigenhorn. In de vijftiende eeuw werd er een cisterciënzer mannenklooster gesticht met als naam de in Leidse oren bekend klinkende aanduiding De Hemelpoort of Porta Coeli. Het was een dochterklooster van het Warmondse klooster Mariënhaven (waar later een grootseminarie werd gevestigd voor de op-

leiding van priesters). Na plundering en onteigening in de Tachtigjarige Oorlog kwamen terrein en gebouwen in handen van een reeks rijke kooplieden en andere deftige lui. Eeuwenlang stond de buitenplaats bekend onder de naam Het Klooster. In 1920 werd het land goed 't Groot Clooster verkocht aan het bisdom Haarlem, dat het plan had er het Seminarie Hageveld te vestigen. (Een kleinseminarie is een inrichting voor rooms-katholiek godsdienstig en middelbaar onderwijs aan jongens op internaatbasis, geleid door eveneens inwonende geestelijken.) Het betrof in wezen het derde seminarie met die naam. Het eerste kleinseminarie Hageveld was in 1816 gevestigd in het gelijknamig landhuis in Velsen. Het was een initiatief van een driemanschap, onder wie de uit de onze regio bekende priester, latere bisschop Cornelis Ludovicus van Wykerslooth (Oegstgeest, Curium) en de minder bekende, in 1790 in Leiden geboren priester Cornelius Richardus Antonius van Bommel, die het in 1829 tot bisschop van Luik zou schoppen. Van Bommel werd de eerste regent. Vanwege de perifere ligging en te kleine capaciteit werd uitgezien naar een andere locatie. Dit werd het in de Leidse regio gelegen landgoed Schoneveld in Voorhout, waar het in 1847 nieuwgebouwd seminarie, sinds 1853 Bisschoppelijk Seminarie Hageveld geheten, tot stand kwam, dat begin twintigste eeuw ook alweer te klein bleek. Opdracht voor het derde Hageveld in Heemstede kreeg de uiteraard katholieke architect Jan Stuyt, die in

1891 in dienst was getreden bij de bekende Petrus Josephus Hubertus (Pierre) Cuypers (Rijksmuseum, Amsterdam CS), in 1900 een maatschap aanging met diens zoon Joseph Cuypers, waarna hij een eigen architectenbureau in Amsterdam, respectievelijk Den Haag stichtte. De opdracht voor het derde seminarie Hageveld kwam voort uit eerder werk met de Cuypers in Haarlem en Heemstede, onder meer de nieuwe basiliek Sint Bavo en het raadhuis van Heemstede.

Het neobarok ontwerp voor minstens vierhonderd inwonende mannelijke studenten is het grootste bouwwerk van Stuyt, met als letterlijk en figuurlijk hoogtepunt de kapel met gigantische koepel, die in de verte lijkt op die van de Sint Pieter te Rome (en wellicht niet toevallig op de bekende Sint-Pieter-replica van de door Pierre Cuypers in 1865-92 gebouwde basiliek van Oudenbosch). (De plafondschildering in de kapel, nu mediatheek, is van Huib Luns, vader van de latere minister van Buitenlandse Zaken.) In 1922 werd de eerste steen gelegd, in 1925 werd het complex opgeleverd. Na 1966 opereerde de opleiding als Bisschoppelijk College Hageveld (met internaat), waar sinds 1970 ook meisjes welkom waren. Een deel van het complex functioneert sinds die tijd als bloeiende scholengemeenschap (VWO) College Hageveld. De internaatfunctie verdween en een deel van het complex kwam min of meer leeg te staan. In 1997 kreeg het hoofdgebouw de status van rijksmonument. Een deel van het complex (ruwweg de helft)

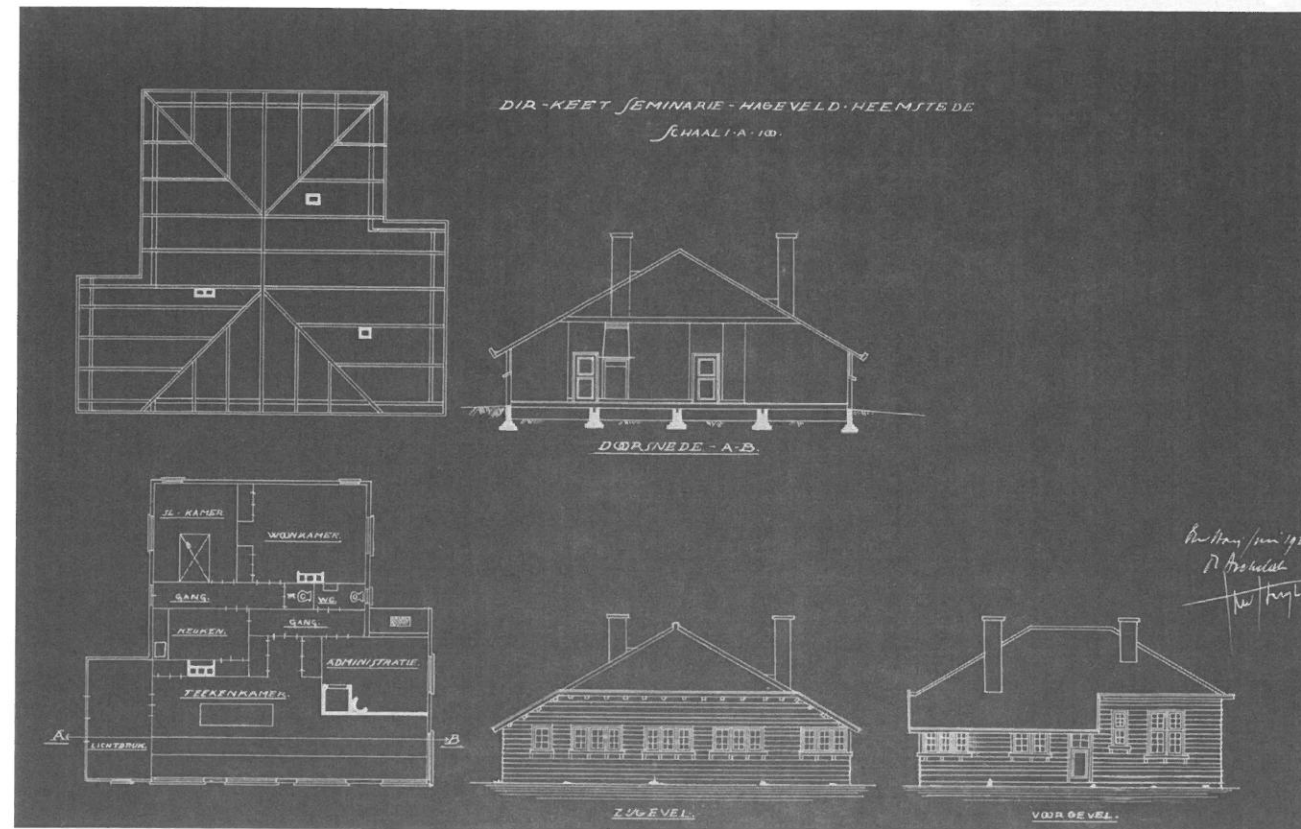
Luchtfoto van het seminarie Hageveld, 1928, herkomst Aviodrome Documentatiecentrum Lelystad, foto in bezit Frits Hazenberg.

Directieket seminarie Hageveld in lommerrijke omgeving, 1925-1926. Herkomst Noord-Hollands Archief, foto A.Peperkamp, Haarlem. Foto in bezit van Frits Hazenberg, Heemstede.

Het interieur van de tekenkamer in de directieket Seminarie Hageveld 1921/1922, herkomst Noord-Hollands Archief, foto in bezit van Frits Hazenberg, Heemstede.

Directieket Seminarie Hageveld, architect Jan Stuyt, juni 1921, herkomst NAI Rotterdam, foto in bezit Frits Hazenberg, Heemstede

werd aan het begin van dit millennium afgesplitst, op zeer verantwoorde wijze gerenoveerd en in 2008 als luxe appartementencomplex opgeleverd.

En nu het verband met industrieel erfgoed. Architect Jan Stuyt kreeg in 1921 van de Haarlemse bisschop opdracht twee dienstwoningen te ontwerpen, die tijdens de bouw door de aannemer gebruikt mochten worden. Een daarvan kreeg de naam Directieket. Het toeval (of is het oorzakelijk verband?) wil dat de auteur van het gedenkboek Hageveld sinds 1997 het pand als woonhuis en atelier in gebruik heeft. De bouwkosten werden anno 1921 geschat op negenduizend gulden. Uitvoering van het bungalowdan wel boerderij-achtig bouwspel in Zaanse stijl gebeurde zoals bij een keet te verwachten in houtskelet, met groene gepotdekselde houten gevels, en met een met dakpannen gedekt dak, dit alles wellicht om het te laten harmoniëren met de parkachtige omgeving. Het bedrijfsdeel omvatte een tekenkamer en een kluis voor loonzakjes. De lonen van de werklieden werden in die tijd nog contant uitbetaald. Het woondeel werd door de hoofdopzichter gebruikt. Geheel volgens plan betrok na de bouw de (eerste) stoker met zijn gezin het pand: het hoofdgebouw had in die tijd al een met kolen gestookte centrale verwarming!), tot 1963. Dat het gebouwtje van den beginne al als permanent was bedoeld, bleek uit het journaal van de bouw van Hageveld. Ook de uitvoering wijst daarop. Een gewone keet heeft immers geen gemetselde fundering, gestucte plafonds en

(oorspronkelijk) zelfs een marmeren schouw, of stenen binnenmuren, enz. In het groene houten huis beheert Frits Hazenberg thans met zijn vrouw Ischa het papierrestauratie-atelier de Riemkap.

Andere voorbeelden van directieketen

Zijn er nog meer voorbeelden van directieketen die voor de eeuwigheid lijken te zijn bewaard en al dan niet een nieuwe, permanente bestemming hebben gekregen? Dank zij de documentatie van Frits Hazenberg kunnen we er enkele noemen, al dan niet in onze eigen omgeving.

Stichting Vogelenzang

Zo is er de directieket op het complex Vogelenzang aan de Rijksstraatweg 113 te Bennebroek (sinds enkele jaren gemeente Bloemendaal). Het gaat om een uit 1926 daterend bouwwerkje op het terrein van de instelling voor geestelijke gezondheidszorg De Geestgronden, vroeger de psychiatrische inrichting Stichting Vogelenzang geheten. Deze vanouds gereformeerde, protestants-christelijke inrichting voor geesteszieken besloeg een groot bosachtig terrein en is gekenmerkt door paviljoenbouw. De voormalige directieket ligt, op enige afstand van de drukke verkeersweg, ten westen van de kerk van de inrichting en ten noorden van paviljoen Beukenhorst. Architect is de ontwerper van kerk en complex, de gereformeerde Oegstgeester architect

A.T(h) Kraan, die wij uit de Leidse regio kennen als actief op het terrein van kerken-, scholen- en incidenteel andere bouw, bijvoorbeeld winkels en woonhuizen.

Het materiaal is zowel hout als (bak)steen. De gemetselde onderbouw suggereert dat het pandje al vooraf als permanent was bedoeld. Een "echte" keet is gemakkelijk afbreekbaar en/of verplaatsbaar. De "dubbelfunctie" zou ontstaan uit een zekere hebbigheid van de opdrachtgever, die een extra gebouwtje wil hebben en ook kosten uitspaart doordat er geen tijdelijke keet gebouwd hoeft te worden. (Deze gedachte ontleen ik aan Frits Hazenberg, GJT.)

Het gebouwtje is rechthoekig van opzet, een-laags met schilddak met breed overstek. De twee gevels zijn boven een gemetselde borstwering bekleed met horizontaal gepotdekseld beschot, dat wil zeggen dat de planken over elkaar zijn gespijkerd, dakpansgewijs. Deuren en vensterpartijen zijn van ijzer. Een aan de westzijde gelegen vrijstaand transformatorhuisje is in precies dezelfde stijl gebouwd. De voormalige directiekeet heeft cultuurhistorische waarde als eerste tot stand gekomen en onder architectuur gebouwd element van het grote complex Vogelenzang.

Keetje van Oud

Op luttele kilometers van Leiden staat een kleurrijke reproductie van de directiekeet van een van Neêrlands toparchitecten, J.J.P. Oud. Bij het tweehonderdjarig bestaan van de verffabriek Sikkens in Sassenheim – Voorhout (thans onderdeel van het concern AkzoNobel) in 1992, werd als cadeau aan de Sikkens Foundation op het fabriekscomplex aan de Rijksstraatweg 31 onder toezicht en coördinatie van de toenmalige Rijksbouwmeester Wytze Patijn een replica neergezet van Ouds directiekeet van bijna zeventig jaar eerder. Deze bouwkeet van Oud, uit 1923, was ooit door hem ontworpen bij de bouw van de door dezelfde modernistische bouwmeester ontworpen nieuwbouwuurt van volkswoningen het Witte Dorp in de Rotterdamse wijk Oud Mathenesse. Tijdens de hongerwinter in 1944 werd het houten gebouwtje compleet opgestookt. De bouwtekeningen en mondriaanse kleurschema's van Oud waren bewaard gebleven. (Zie foto op blz. 16)

De replica op het Sikkens-bedrijfsterrein van wat in de wandeling het keetje van Oud heet, doet dienst als archief- en ontvangstruimte van de Sikkens Foundation, een stichting die zich vanuit het bedrijf met cultuurondersteuning bezighoudt. In 1959 stelde de directeur A.M. Mees van Sikkens Lakfabrieken te Sassenheim de Sikkensprijs in ter bekroning van kunstenaars die een synthese van ruimte en kleur hadden bewerkstelligd. De prijs is onder meer uitgereikt aan Rietveld, Le Corbusier, Theo van Doesburg. In 1972 ontstond in dat kader de Sikkens Foundation, die onder meer de tweejaarlijkse Piet Mondriaanlezing organiseert.

De keet van Oud (1890 – 1963), die trouwens eerder het ambacht had uitgeoefend onder Jos. Cuypers en Jan Stuyt, heeft kenmerkende elementen en aspecten van de niet alleen in Leiden zo vereerde Stijlgroep van Van Doesburg cum suis: een opbouw uit balkvormige blokvolumes in primaire kleuren met symmetrische plattegrond.

In 1992 bood Akzo de gemeente Rotterdam een tweede replica aan, die in november 1993 werd geplaatst aan de Aakstraat bij het Witte Dorp, met ondersteuning van WVC en als huisvesting voor een informatiepunt op het gebied van architectuur en stedenbouw.

Keet bij R.K. Kerk Kamperfoelieplein

In 2005 besloot het College van B en W van Den Haag de R.K. Parochiekerk van de Heilige Familie uit 1921-1922, op het Kamperfoelieplein in het Valkenboskwartier, gebouwd naar een ontwerp van architect Jan Stuyt, als gemeentelijk monument aan te wijzen. De kerk met bijgebouwen heeft cultuur- en stedenbouwkundige waarde, enig voorbeeld in Den Haag van een op vroeg-romaanse Duitse kerkarchitectuur gebaseerde bakstenen kruisbasiliek. Op de kavel staat een na de bouw bewaard gebleven bouwkeet. Dit een-laags in stijl- en regelwerk (vakwerk) opgetrokken huisje met complexe ruitverdeling was bedoeld als bouwkeet tijdens de bouwwerkzaamheden in 1922, maar het bleef bewaard en deed lange tijd dienst als bibliotheek. (Net als de keet van de Stichting Vogelenzang rijst ook hier vanwege de degelijke uitvoering het vermoeden dat het pand als permanent bedoeld was.) Nu maakt het gebouwtje integraal deel uit van het monument op het Kamperfoelieplein in de Haagse Bomenbuurt.

Stelling van Amsterdam

Aan de Nieuwsbrief 198 van de Stelling van Amsterdam (jrg. 7, 18 april 2005) van de Stichting Militair Erfgoed Groot-Amsterdam ontleen we het volgende. De auteur René Ros heeft gezocht naar de tekeningen van de 34 forten die voor de Noord-Hollandse stelling werden gebouwd. Op veel forten van dit onderdeel van de waterlinie zijn bij de aanleg twee woningen gebouwd, met als bouwjaar om en nabij 1908, een directiekeet en de wachterswoning, de eerste veelal van steen, de tweede van hout. Lang niet alle woningen zijn bewaard gebleven. De meeste overgebleven stenen woningen waren bedoeld als directiekeet, waarin gedurende de bouw de directie (de Genie) en de aannemer hun werkplaats en kantoor hadden. Uit een inventarisatie blijkt dat er nog keetwoningen over zijn, in ieder geval in Durgerdam, Pampus, Diemerdam, Kudelstaart, Hoofddorp, Spijkerboor, Nekkerweg en Kwadijk.

Landhuis De Keet van Jesse

We eindigen met een Leids object, dat in ironische zin, in de wandeling en in de op het pand aangebrachte naam-

Landhuis de Keet, woning en atelier van architect H.J. Jesse (1860-1943), Rijnsburgerweg 35, Leiden. Foto Niek Bavelaar, augustus 2011.

geving door de architect-bewoner zelf De Keet heet, deels ook de functie van keet had (onder meer kantoor en tekenkamer), maar vanaf het begin als permanent bouwswel en (mede als) woonhuis is bedoeld. We hebben het dan over het in 1905-1906 gebouwde Landhuis De Keet aan de Rijnsburgerweg 35 van architect H.J. (Hendrik Johan) Jesse (1860-1943), bekend van woon- en winkelhuizen in Leiden, Oegstgeest (waar ook het voormalig Raadhuis aan het Wilhelminapark) en Katwijk (waar ook de Nieuwe Nederlands-Hervormde Kerk en het zg. Rode Dorp van werkmanswoningen).

Het bijna kasteel-achtig bouwwerk De Keet was uitdrukkelijk als combinatie van woonhuis en architectenkantoor ontworpen. Karakteristieke elementen vormen asymmetrische vormen van vensters en nissen, verglaasde profielstenen, traptoren en serre. De naam De Keet staat gemetseld in de zijgevel. Een van de ramen naast de voordeur was ontworpen om er bouwtekeningen op te hangen. En: laatste nieuws: in augustus 2011 blijkt De Keet te koop te staan. Belangstelling?

En verder: oproep

Wie flink zoekt op internet, zal in een enkel geval nog op een herbestemde bouwkeet stuiten. Zo is er het geval van de houten directiekeet die in gebruik was tijdens de bouw van het Amsterdamse hoofdkantoor bij Sloterdijk van het Telegraafconcern. Na slopen en verslepen kwam de keet

op een mooie plek aan de Vecht te liggen en na wat ver- en aanbouwing is het bouwswel nu een fraaie villa-achtige waterwoning. (Bron: *Residence*, zomer 2011.)

Wellicht weten onze lezers er in eigen omgeving nog meer te vinden, mede ten behoeve van lopend onderzoek van Frits Hazenberg. Het gaat dus om directie- en andere bouwketen, liefst onder architectuur gebouwd, die na voltooiing van het bouwproject op dezelfde of een andere plaats weer in gebruik zijn genomen met een andere bestemming. Of die als replica zijn gereconstrueerd. Uw bericht graag aan gerardjtelkamp@hetnet.nl.

Gerard J. Telkamp

N.B. In het decembernummer van *StielZ* hoop ik uitgebreider aandacht te geven aan de Keet van Oud.

Met heel veel dank aan Frits Hazenberg (Stichting Historisch Onderzoek Hageveld); voor overvloedige documentatie en materiaal dank ik ook Iris Lamers (Sikkens Foundation)

Aanleiding voor dit artikel: FR. Hazenberg, *Landgoed Hageveld Heemstede. 5000 jaar bewoningsgeschiedenis*. Heemstede, Stichting Historisch Onderzoek Hageveld, 2011. 223 blz. Prijs: 39,50 euro. ISBN 978 90 817146 1 7. Voor meer info: www.historischhageveld.nl

UIT LEIDEN EN REGIO

'NIEUWE' WATERTOREN
HILLEGOM BEGIN KOMEND
JAAR IN GEBRUIK

Opnieuw enige vertraging bij de herbestemming van de watertoren van Hillegom. Het ziet er nu naar uit dat de 'nieuwe' toren in het eerste kwartaal van komend jaar – maar voor de opening van het Keukenhof-seizoen 2012 – in gebruik kan worden genomen. Het plan voor de toren uit 1925 omvat plaatsing van een panoramische opbouw, waardoor in totaal 14 etages ontstaan. Naast kantoorruimte komt er een restaurant in de toren. Op de begane grond is een bezoekerscentrum voor de Duin- en Bollenstreek gepland.

Hillegoms watertoren, baken voor de Bollenstreek, is ontworpen door architect A.D. Heederik, partner bij Bureau Schotel en Heederik uit Rotterdam, en werd in opdracht van de gemeente Hillegom gebouwd in 1925 door de Rijnlandse Betonbouw Maatschappij. Schotel en Heederik zijn in die tijd belangrijke ontwerpers van watertorens. Ze ontwierpen er zestien, waaronder de torens van Brielle, Sassenheim, Voorschoten en Hazerswoude. De watertoren van Hillegom, geheel uitgevoerd in gewapend beton, kreeg een hoogte van ruim 45 meter met een waterreservoir van 600 m².

De watertoren kwam in 1999 in handen van de gemeente Hillegom. Twee jaar later werd door de gemeente een prijsvraag voor herbestemming van de toren uitgeschreven. De inzending van het Leidse architectenbureau Mulder & van Tussenbroek werd gezien als het meest attractieve en het best uitvoerbare ontwerp. Dit ontwerp voorzagt

Archiefplaat van de toren van Hillegom.

in een informatiecentrum voor de Bollenstreek, kantoren en een horeca-gelegenheid in de toren. Onderdeel van het ontwerp was ook de plaatsing van een 'kop' op de toren. In 2001 kwam de toren in handen van SVO, die er echter niet in slaagde de herbestemming binnen bereik te brengen. Daarna ging de toren in eigendom over aan de Wijnhout Groep, die kans heeft gezien het herbestemmingsplan tot uitvoering te brengen. Deze onderneming neemt zelf haar intrek in de toren. Inmiddels zijn de ruimten in de 'nieuwe' toren alle verhuurd.

De vernieuwde toren krijgt een industrieel aanzien, extern geaccentueerd door de liftkolom met trappenhuis en intern onder andere door behoud van oorspronkelijke elementen en daarop aangepaste afbouw/inrichting.

LEIDENS ONTZET
VRIJHEIDSTRIJD EN
VOLKSFEEST

30 september 2011 tot en met 8 januari 2012 in Museum de Lakenhal. Al vier eeuwen lang viert Leiden elk jaar de bevrijding door de Geuzen op 3 oktober 1574. De tentoonstelling *Leidens Ontzet. Vrijheidstrijd en Volksfeest*, laat zien hoe dit belangrijke historische feit in 400 jaar uitgroeide tot het grootste lokale volksfeest van Nederland. Aanleiding voor de tentoonstelling vormt het 125-jarig bestaan van de 15.000 leden tellende 3 October Vereniging. Museum de Lakenhal pakt groots uit met een tentoonstelling vol verhalen en voorwerpen, die deels door Leidenaren zelf werden ingebracht, en met een nieuw historiestuk gemaakt door topfotograaf Erwin Olaf.

BOS VAN BOSMAN
VERDIENT BETER

Park en bos van het landgoed Nieuweroord van de industrieel Bosman worden bedreigd door de bouw van zes hoge flats en een bedrijfspaviljoen, meldt het *Leidsch Dagblad*. Het bos van Bosman is in 1917 ontworpen door J.A. Springer in landschapsstijl met natuurlijk ogende vijverpartijen en slingerende paden, meldt Marina van der Horst in hetzelfde dagblad. Ook is het een onderdeel van de landgoederenroute die het voormalige landgoed Nieuweroord via Kasteel Endegeest en het Landgoed Rhijnegeest verbindt met het Kasteel Oud Poelgeest. Deze historische groene rijkdom is van grote waarde. Is er wel aan een Culturele Paragraaf gedacht?

Wij brengen het
nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 - 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl

www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

de ontdekking van supergeleiding
tentoonstelling t/m 8 januari 2012

ADVERTENTIE

Het Motorhuis
Autodealerbedrijven

Leiden. Vondellaan 80. Tel: 071 - 535 18 00
www.motorhuis.nl

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl

VRIJHEID!
LEIDENS ONTZET 1574-2011

beleg
&
ontzet

MUSEUM DE LAKENHAL
30 sept t/m 8 jan